

EGAN-en kondaira hurbiletik (1948-1991)

EGAN dugu egungo aldizkari literarioetan zaharrena, zinez. Izan ere, haurten bete ditu *EGANek* berrogeitamar urte sortu zenetik. 1948tik 1998ra doan tarte horretan euskal literaturan (eta euskararen baratzean) emaniko gertakizun askoen leluco aparta gertatu da.

Euskalerriko Adiskideen Boletnaren gehigarri bezala sortu zen *EGAN* 1948 urtean, oraindik euskarak ate gehienak argitalpenetarako itxiak zeuzkala. Hain zuzen, berrogeitamar urte askotxo dira halako gertakizuna hutsean geratzeko. Euskararen biziak gorababehera anitz izan du, eta gorabehera askoen lekuko izan da gure aldizkaria. Gure hizkuntzak esparru urria zeukan oraindik 1948 urtean. Espainian agintean zegoen erregimenak errespetu gutxi zion artean gaztelaniar espresaera ez zuen hizkuntz orori, eta lehorte hartan *EGAN* tinko mantentzea nolabaiteko miraria izan zen. Orduan gure herriarria euskarri eta arnasbide oro ukatzen zitzaion. Giro hartan sortu eta hazi zen gure aldizkaria, egungo euskararen lorealdi berria ezagutu arte.

Aldi hartako bultzatzaileak Koldo Mitxelena hizkuntzalaria, A. Irigarai eta A. Arrue izan ziren, eta gerora Juan San Martin, egungo aldakuntza 1992 urtean eman zen arte. Lehengo hirukote horrek eraman zuen erredakzioaren zama *EGAN* elebakar —edo erabat euskaldun— bihurtu zenean. Alde batetik, ezagutu beharrezkoa da *Euskalerriko Adiskideen Elkartek* une hartan aldiazkaria elebidun argitaratzeko ukan zuen adorea. Eremu hutsa zen gure alorra diktaduraren lehen urteetan —gerra zibilaren mamuak oraindik hurbil zeudelako—, eta bestetik gure hizkuntzaren baliapideak oraindik umilak zirelako. Urte hauetan guztietan *EGAN* euskararen aldakuntza sakonen lekuko gertatu da, eta batez ere, bere batasunarena. Batasunaren lorpenak ezagutu ditu, bada, lehen etapan garaiako status dialektalaren testigutza anitz dagoela bere orrietan, bereziki, ahozko literaturaren esparruan; hain zuzen, sorkuntzaren sailean poesia, bertso, ipuin eta herri antzerki franko azaldu da.

Orobat, *EGAN* garaian garaiko literatura kultuaren lekuko izan da. Euskal idazle ezaguneneak bere txokoa ukan dute bere orrietan, Mitxelenaren gidaritzaren denentzat erakarpuntu eta berme ziur izaki. Gogoratze-koak dira hainbat autoreren izenak, lehen aipaturikoetaz gain. Hala nola, Txillardegi, Villasante, Mirande, Juan San Martin, Aresti, Tx. Peillen. Horiek aipatzean euskararen baitan —bai poesian eta bai prosan— emaniko berriztatzearen oihartzun egiten dugu. Eleberri modernoaren hastapenak, —eta poesian olerki post-sinbolista eta sozialaren hasimasiak— izen horiekin aipatuta gertatzen dira. Eta sorkuntza eta saioekin batera, autore asko eta bere liburuei buruz eginiko gogoeta literario, erreseinak eta kritikak argitaratu dira. Haritschelhar jaunak dio: "*EGAN* aldizkariak bazuen arrakasta eta han irakur daitezke Mitxelenaren kritika artikuluak, bai berrargitalpenenak, hala nola Lizardi-ren *Biotz-begietan*, Txomin Agirrerren *Garoa*, bai berrikitan kaleratu ziren obrenak, Yon Etxaide-ren *Joa-nak joan*, Txillardegi-ren *Leturia'ren egunkari ezkutua*, Peru Leartzakoa, Villasante-ren *Nere izena zan Plorentxi*, Larzabal eta Labayen-en antzerkiak eta bertze, horiek guztiak 1954-1962-ren artean" (*EGAN*, 1992, 10 or.).

Beraz, *EGANek* ez zituen garaiko idazleak bertan idaztera bultzatu bakarrik, baizik eta euren produkzioak ere oihartzuna ukan zuen bere kritika-orrietan, eta, batez ere, aldizkaria elebakarra bilakatu zenean; orduan Koldo Mitxelenaren ardura merezi izan zuten areago.

Aipatu dugunez, *EGANek* 1953 urtea aurretik elebidun izateko aukera izan zuen, eta horrek egun oraindik ezagun dugun idazle-andana bat bertan idazteko abagunea eman zion. Gero aipatuko ditugu euren lanak. Behar bada, orriak gaztelaniara ere irekita edukitzeak utzi zizkion ateak zabalago *EGANi* euskal esparruko baratza solik lantzen hasi zenerako.

1953 urteko 2-4 alean aldizkariaren zuzendaritza hirukoitzak sinaturiko antzin-solasean hau azaltzen da *EGANi* buruzko asmo berriak zirela eta: "Eginbide au, zuen edo oker, gu iruron bizkar gelditu da eta azaldu nai genizuke, irakurle, zer ustetan geran. Maizago argitara eman nai genduke *EGAN*; maizago, ugariago eta ornituago. Eta biziakin ari geran ezker eta darabilgun izkuntza ere izkuntza bizia den ezker, gaiak ere biziak, gaurkoak, nai genituzke. Sarriegi gertatzen baita azken-aldi onetan euskerak, olakoak erabilliaz bere trebetasuna erakutsi bearrean, bere eritasun eta makurrak dituela beti aotan, guziok ezagutzen ditugun zenbait pertsona mintsuak bezala. Eta beldur gera ez ote den ori biderik egokiena izango maiteen dutenak ere asperrerazteko" (*Ibidem*, 1 or.).

Beraz, garaiko iru zuzendarikideak ohardun ziren aldizkariaren berri-zeak ekarriko zituen arriskueta, baina, hala eta guztiz, gotor azaltzen dira aldizkaria aurpegi eta edukin berriz hornitzeko garaian. Leialtasuna

eta eraberritze-asmoa nagusi ziren haiengan oraindik bizirik ziharduen gure hizkuntzarekiko. Euren asmotan baserrikeria gainditu nahia, euskararen bizi sozialean ardura jarri nahia, hizkuntz trebetasuna lortu nahia helburu eta erronka ziren, aldi berean.

Esan beharrik ez dago, erredakzio berriko idazleen asmoek bide markatsua izan zutela, luzea izanen zelako, baina ibilbide hura 1998 urteraino irauteak euskararen esparruan harrigarri den zerbait adierazten digu. Jakina denez, aldizkari literarioak zerbait iragankor izan ohi dira ia hizkuntza guztietan, garaiko moda eta oldeen mende egon ohi direlako. *EGANek* aldizkari anitz ikusi du bere aldamenean jaiotzen eta desagertzzen, eta gertakizun horrek meritua areagotzen dio bere ibilbideari begiranda botzatzerakoan.

Aldizkariaren ildo horretan aipagarri egiten da, 1983 urtea geroztik funtsean, Juan San Martin idazlearen izena. Nahiz eta oraindik K. Mitxelenaren aipamena azaldu erredakzioan, aldizkariaren ardura nagusia urtetan Euskaltzaindiaren idazkari nagusi izaniko idazle eibartarrak azaltzen zaigu. Juan San Martinen ardura esparru askotara hedatu da, eta, batez ere, *Adabakiak* eta liburu erreseinetara, non autore askoren liburuen andana jarraitu duen, eta geroago ikusiko dugunez ikusmira zabala eskaini euskal toponimia, literatura, kondaira, artea, etnografia eta antzekoei buruz. Funtsean, *Adabakiak* saila Juan San Martinen ardurapean geratu zen urte hartatik gerora.

Lehenago, ordea, aipatzekoa Mitxelenarekin batera A. Irigarai idazle naparra (oso maiz *Apat-Etxebarne* izengoitiaz sinatzen zuena), eta berarekin A. Arrue, zeinak euskararen esparrura sukaldaritzari zegokion oro hurbildu zigun. Arruek *Jan-edanak* izenpean —1954 urtetik 1975 arte— etengabe jardun zuen sukalgintzaren alderdiak modu nabarrean euskaldunei azaltzen. Lan horien alboan, baizituen liburu batzuen erreseinak, hala nola, Juan Bautista Agirre, Selma Lagerlöf, Martín Descalzo eta Díaz Plajaren argitalpen batzuez.

Bi idazle horiek ukan zituen lankide zintzo Mitxelena handiak, eta, gaurko ikuspegitik so eginda, lan neketsua egin zuten urte askotan, gure literatura eta hizkuntzari berealdiko mesedea eskainiz.

I. *EGAN*-en etapa elebiduna (1948-1953)

Goian esan dugunez, 1948 urteak markatzen du *EGAN* aldizkari literarioren hasiera. Urte horietan ai ez zen deus ere argitaratzen euskaraz (Elizaren mende zeuden katekismo, almanake edo poesiaren bat edo bes-

te). Beraz, *Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak* harru zuen erabakiak, garaiko egoera ikusita, aparteko garrantzia ukan zuen. Bere asmoetan nabarmen gure herrian kokatzen den kultura bikoitzaren aitormena, eta, bereziki, euskarari kultur hedapenerako alor berriak zabaldi nahia. *Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak*, bada, apustu garbia egin zuen gure hizkuntzarekiko egungoak baino aldi okerragoak ziren unean. Denok pentsatu behar dugu, gerra zibila amaituta oraindik bederatzi urte igaro ez zirela, politikoki ez zela oso egokia erabat proskribiturik —eta ezaindurik— zegoen kultura baten alde erronka egitea. Egungo ikuspegitik hainbat eta meritagarriagoa egiten da hautamen hura.

Hasieratik helduko dio aldizkari berriak gure sorkuntzari eta kondaira literarioari, berehala ikusiko dugunez. Aukerak ez zitezkeen izan handiak, frankismoaren ahaleginetako bat bere idearioan sartzen ez zen oro erkitu eta indargabetzea zelako. Ideologia ofizialean sartzen ez zen oro sospetxagarria zen, eta indar hartzekotan saihestu eta arbuizatzea zen. Horregatik, *EGAN*en lehen zenbakiak ikusita, nolabaiteko ildo-eza, experimentalismoa eta urritasuna nabaritzen da, baina aldi berean andana berria egiteko asmo ukazina.

*EGAN*en idatzi zutenen idazle zerrendan asko Euskal Herriari gaztelaniari atxikitako autore puntakoak dira. Hala nola, aipagarri poesian G. Celaya eta Blas de Otero, eta bestelako generoetan José María de Areilza, Ciriquiain Gaiztarro, Jose Artetxe (gerora euskal esparrura ere etorria), Luis de Castresana, Paulo Bilbao Aristegui, Fernando de Amara margaolaria, José M. Azarola, De la Quadra Salcedo, eta abar. Hauetako batzuk, dudarik gabe, oso ezagunak gaur gaztelaniaren esparruan, bereziki, poesian aipatuak. Eman ditzagun atalez-atal produzio zenbaiten zertzeladak.

a) Poesian

Blas de Otero eta G. Celaya ere nabarmen, eta beraiekin J. M. Azarola eta Paulo Bilbao Aristegui (azken hau Juan R. Jiménez poetarekin harreman estua ukan zuena). Aipagarri Jose M. Areilza *Al monte Arno* olerkiarekin. Edukiak gehiago zehaztuz, Blas de Oteroren kasuan "Poemas para el hombre" olerkiak jarrera existentzial sakonaz azaldu ziren. Gabriel Celayak "Juguetes" poesia argitaratu zuen 1948 urtean, eta *Cartas a un amigo* 1950ean. Paulo Bilbao Aristegui sonetoak edo hamalakoak eskaintzen dizkigu, eta F. de la Quadra Salcedok hamar bat unitateko poesia-multzoa 195lean. Aipatzekoak dira, orobat, Carlos de la Viña poetaren aportazioak 1952 urtean, *Espantapájaros* eta *Los hombres y las cosas* poemak. Poeten oihartzuna, oraindik, Esteban Calle Iturrino bere *Once canciones a mis hijas* poemarioarekin (1949 urtean). Era berean José

M. Sanz y Aldazen kantu eta erromantze-multzoa 1952 urtean eta Miguel de Unamunoren *Cancionero (Fragmentos)*, euskal idazle handiaren heriotzaren hamabosgarren urteburuan (1951 urtean).

b) Narratiba

Narratiba poesia baino murriztagoa azaltzen da, baina bere esparruan ere aipagarri gaur entzugarri dugun autore zenbait. Hala nola, Jose Arretxe, Ignacio Arocena (bi hauek euskal literaturaren esparruan, kritikogisa, zerikusia izan dutenak), CiriQuiain Gaiztarro eta Luis de Castresana. Urteak igarota, euren oihartzuna *EGANen* orrietan aurkitzeak halako poza ematen digu. Izen horiek ikusita —poesiaren kasuan bereziki— nabarmen gure aldizkaria erdaraz eta euskaraz ematen zen literaturaren aurkitze-puntu bilakatu zela hasieratik. Zehazkiago, CiriQuiain Gaiztarrok *El pez que hubiera querido ser niño* eta *Duelo de ratones* kontakizunak eskaini zizkigun. José de Artetxek *La paz de mi lámpara* eta *Mi viaje diario*, Ignacio Arocenak *El príncipe constante*, eta Luis de Castresanak *Lolo* (aldizkariaren lehen zenbakian, jada). Federico de Zabalak —gero euskal kondairari atxikitako lanak beste argitalpenetan emanen zituenak— *Paisajes de lluvia*.

Lan hauetan, bada, narrazioa —bidaietako literatura, fikzioa eta ipuinei— loturiko literatura ageri da. Testu gehienak euskaldun batzuek gaztelaniari atxikitako esparruan eginiko lanen adierazgarri baliotsu dira.

c) Antzerkia

EGAN aldizkariak arlo honetan originala zen lan bakarra eskaini zizun, hots, CiriQuiain Gaiztarro idazleak *Egun bereko alarguntsa*, euskal kanta ezagunaren inguruan sorturiko antzerki-lana. Hor gaztelaniak euskal lirika zaharrean testu estimatuenetako baten oihartzunetan oratua garatu zuen.

d) Itzulpenak

Itzulpenetan testu anitz ageri da itzulita euskarara, batez ere, gaztelaniatik, eta jada 1956 urtetik hasita (García Lorca, Blas de Otero, Gabriela Mistral, Campoamor, Esprú, César Vallejoren poemak adibidez). Gaztelaniara itzuliriko poemarik, aldiz, ez da azaltzen. Narratiban, soilik, itzulpenak dauzkagu, eta Joxe Artetxe eta Jon Etxaideren eskutik.

1948-1953 arteko *EGANen* epealdia, noski, murrizta gertatzen da gero 1953-1991ekoarekin erkatuta (aldizkariaren erredakzioak euskaraz soi-

lik argitaratzeko erabakia hartu zuenean). Dena den, idazleen sona ikusita, aldizkaria bi hizkuntzetan egiten zen literaturaren erdigune bilakatu zen.

Euskarak aro horretan duen sarrera, geroz eta anitzagoa egiten da, eta aipatzekotan, ezin ahantzi idazle zenbait. Hala-nola, Salvatore Mitxelena (*Lirikoak eta Arantzazu poematik*), Klaudio Sagarzazu, Emeterio Arrese (poeta posromantikoa), Jose Agerre, Federiko Krutwig (*Bihotza! Zergatik?*), Juan Mari Lekuona (1950ean, jada), Alustitza'tar Julian, Jauregi'tar Luis (*Jautarkol* olerkari ezaguna), Ormaetxea'tar Nikola (*Orixe*), Santiago Onaindia, Fernando Artola (*Bordari*), Erkiaga'tar Eusebio, Luis Mitxelena (lehenengo aldiz 1951 urtean *Euskal literaturaren etorkizuna* artikulua, Goi-koetxea (*Gaztelu*) olerkaria, Jon Mirande (*Nil igitur mors est* poemaz) eta Aita Lartzabal *Okillomendi Alkate* antzerkiak (1952an), beste batzuen artean.

Gerraosteko literaturaren atal bat atzematen da *EGANen*, nahiz eta oraindik modu asko bakan eta soilean. Dena den, garai hartan *EGAN* zen, *Euzko-Gogoarekin* batean, gure literatura murriztaren eskaparate. Goian baitetsi dugun bezala, *EGAN* bi hizkuntzen bilpuntu suertatu zen bere lehen sei urteetan, eta, alde horretatik, gure herrian atzematen zen kultura bikoitzaren ispilu.

II. Etapa.

EGAN euskal aldizkari literario elebakarra (1953-1991)

Hau dugu *EGAN* aldizkari literarioaren arorik aberatsena 1991 urte arte. Ia hogeitamar urtetan hedatzen da aro hori, eta bertan ematen dira euskal literaturaren inguruko aldaera nagusi eta esanguratsuenak. Hain zuzen, 60eko hamarkadan osatzen da, funtsean, euskara batuaren inguruko plataforma, eta, orobat, garai horretan atzematen euskal literaturaren uhin berria bai poesian (lizardianismoaren gainditzea, sinbolismoa, post-sinbolismoa, poesia existenzialista, poesia soziala, erdisurrealismoa, espermentalismoa eta bestelakoez,...); baita ere narratiban (ohiturazko narraziogintza gaindituta, eleberria existenzialistara, polizi-nobelara, haur literaturaren hasimasetara, errealismora, errealismo magikora —hegoamerikar narrazioaren eraginez—, eta beste korrontetara igarotzen...). *EGANen* azalduko kritika orriak aldaera horien oihartzun-bide dira, maiz, eta kanpotiko literaturen islada ere; teatroan, adibidez, Bertol Brechen antzerkiaren adierazpideak ditugu.

Eta pa honetan, hots, *EGAN* erabat euskaraz argitaratzen hasten den aldian, bi aro dira adierazgarri: a) Mitxelena, Irigarai eta Arrueren eskutik 1953etik 1983 artean emana, non, besteen artean, liburuen erreseinak eta kritikak garatzen diren, eta, orobat, euskal literaturaren inguruko alderdiak (testu zaharren azterketa, sorkuntza modernoa, ahozko literaturari loturiko produzioa, eta abar). b) 1983 urtea ezkeroztik, behin Irigarai eta Arrue hilda, *EGANen* erredakzioa, Mitxelenarekin batean, Juan San Martin eskuetan geratzen da. Esan daiteke eibartar idazlearen mende, batez ere, *Adabakiak* saila indartzen dela, autore horrek beti lan nabar eta edotariakoetarako erakutsi duen lan-nabartasuna medio dela (bertan euskal literaturaren kondaira, etnografia, toponimia eta artearekin zerikusia duen albiste anitz argitaratuz). Juan San Martinen haroan Atxaga, A. Lertxundi, Urretabizkaia, Luis M. Mujika gisako autore berriak dira aipagarri, nahiz hauetako batzuk 1983 aurretiko produzioan azaldu. Urte horietakoak dira Atxagaren *Obabakoak*, Pako Aristiren *Kcappo*, Jose Antonio Mujikaren *Itzalak* liburuen kritikak Andu Lertxundiren eskutik. Juan San Martin, gainera, azken urte-saldoetako euskal liburuaren produzioaz begirada zehatza botatzen saiatu zen, euskal liburugintzaren kopurua gaur baino askoz apalagoa zenean.

EGANen beste atal batzuk etapan horretan gotortzen dira, eta, funtsean, bere egitura sei bat sailetara hedatzen. Hona sail horiek:

- a) Lehen orrietan pertsonaia zenduen oroitzenak eta garaian garaiko agurrak eskaintzen direnekoak; bertan, orobat saiakera zenbait gure literaturaren azterketarekin zerikusia duena. Dena den, azterketa literarioen hedapena, gehienetan, ez da behin 1992 urtetik honantz emango denaren zabaldurakoa. Zehazkiago hartuta, lirika zaharra, pastoralak, antzerkia, bertsolaritza, kanpoko lirika eta narratiba abardatzen dira, han-hemen. Azterketa historikoa (dialektologia, euskara batuaren auzia, lexikoa, morfologia, ortografia, hizkuntzaren soziologia eta gisakoak ere, noiz-noiz, azaltzen dira, nahiz eta modu aski laburrean, *EGAN* ez baita izan, funtsean, filologiazko aldizkaria, literaturaren inguruan kokatzen zen argitalpena baino). Autore konkretuei buruzko lanak dira ugalkorrenak bere mugatasunean. Honetan Irigarai, Mitxelena eta Juan San Martinen lanak nabarmentzen dira.
- b) *Sorkuntza*. Bertan olerki originalak eskaintzen dira, Krutwig, Mirande, Aresti poeten olerkiei leku eman zaielarik, besteen artean. Esan daiteke, nolabait, *EGAN*era leihoratzen den poesia andana berrietatik dabilela. Testu zaharrak eta garaikoak ere argitaratzen dira, normalean, berez jasoriko euskalkian irakurleari ematen zaizkiolarik.

- c) *Itzulpenak*. Poesiazko itzulpenak, gaztelaniar poeta anitzetara hedatzen dira (G. Mistral, García Lorca, Unamuno, Blas de Otero (Arestiren eskutik). Katalaneratik aipatzekoak Otsalarrek edo Juan San Martinek Espriuri eginikoak, *Zezen larrua* liburutik, batez ere. Frantsesetik Charles Baudelaireren *Les fleurs du mal* (Arestik egina), edo eta gali-zieratik *Sei poema galego* (Arestik beste behin), eta ingelesetik Thomas Hardy eta Joachim du Bellayren poemak. Narratiban, berriz, itzuliak ugariagoak izan ziren, bai gaztelania, bai frantsesa, bai ingelesa eta bai italieratik. Antzerkien itzulpenak garadura urriagoa ezagutzen du.
- d) *Kontu-kontari*. Sail honetan kontakizun edo narrazio laburrak eskaintzen ziren, ahozkotasanren esparrua ahalik eta gehien irekiz. Bertsogintzari emaniko esparruak, hala ere, ez du hainbesteko garadura. "Bitaño", Alzola Gerediaga, idazlea dugu arlo honetan saiatuena.
- e) *Adabakiak*. Bertan esparru aski zabala atzematen dugu. Besteen artean, kondairari loturiko zehaztapenak, nekrologiak, pintura, arte, musika eta sariketei buruzko ohar eta albisteak (A. Irigarai, M. Lekuona eta Juan San Martien eskutik, batez ere), eta, aldi berean, A. Arruek sukaldaritzari buruz luzaturiko berri nabarrak. Era berean aipatzekoak dira Mitxelenak zinemaren arloan filma zenbaiti buruz emaniko albiste eta kritika artos eta interesgarriak. *Adabakiak* sailak oraindik *Nahas-Mahas*, *Berriketan*, *Gastronomia*, *Munduz-mundukoa* gisako deiturak eduki zituen.
- f) *Bibliografia. Liburuak*. Liburu-andana handia azaltzen da erresein sailean, batzuetan, kritika garatuxeagoa delarik dira. Sailean, euskaraz argitaraturiko liburuak ez ezik, noizbehin gaztelaniazkoak ere agertzen. Euskal idazle zahar eta berrien liburuen berri ematen da urtetan, hots, euskarak bere baitan —bai poetikan eta bai narrazio-gintzan, batez ere— ezagutu duen produzioa, beraietan atzemaniko aldaera eta korronteen berri hurbiletik atzemanek. Beste aldizkariet buruzko albistegia ere sail berean aurkitzen da, maiz. K. Mitxelena, M. Lekuona eta Juan San Martin dira sail honetan lan hedatuena egin dutenak. Kanpotar autoreak ere ager daitezke (adibidez, Camilo J. Cela edo Martín Descalzoren liburuen erreseinak, besteen artean).
- g) *Antzerkia*. Zenbaki anitzetan antzerki-obra osoa azaldu zen. Batez ere, Labaien, Aresti eta Lartzabalen obrak; adibidez, Arestiren *Mugalde herrian eginiko tobera... Eta gure heriotzako orduan*, *Justizia txistulari*. Orobat, Aita Lartzabalen *Okillomendi Alkate*, *Mugari tiro*, *Ihaute-riak*, edo eta Lizardiren *Ezkondu ezin ziteken mutila*, hilosteko antzerkia. Eskuizkribu zaharretatik lorturiko piezak, eta pastoral-zatiak ere kontutan edukitzekoak dira.

Ikusi dugunez, *EGAN* aldizkariaren egitura eta edukinak goian sailkatuak esparrutik dabilta. Sailketari, batez ere genero literarioen zerikusia erantsiaz, poesian, narraziogintzan eta antzerkian, hitz batean, sorkuntzan, azaldukoak aztertuko ditugu hurrengo orrietan, eta ondoren hizkuntzaren arlo berezian argitaratuak, azkenean, *Adabakiak* eta *Bibliografia* atalak kontutan edukiz. Lehenago, ordea, literaturaren azterketarekin loturikoak kontsideratuko ditugu *EGANen* temario nagusian.

a) *Literatur azterketa*

Esan daiteke euskal literaturaren inguruko azterketa sistematiko eta luzerik ez dela eman *EGANen*, funtsean, 1992ean hasiriko aldizkariaren hirugarren etapa arte. Luis Maria Mujika eta Gillermo Etxeberriak erreduzio berria hartu geroztik *EGANen* ia erdia, batzuetan, autore, poeta, narradore, kontaitzaile zehatz baten lanaren inguruko azterketa sakonez hornitua dator. Alde horretatik, bada, *EGAN* ez da izan azterketa literarioei atxikiriko argitalpena, salbuespenez ez bada. Atal honetan ahozko literatura, lirika zaharra, lirika modernoa, kanpoko poesia, narrazioa eta bertsolaritza ukitu dira, besteen artean. Maiz literatur testuen bilketa da, azterketaren orde. Testuak banan-bana aztertuz hurrengo lanak aipa daitezke.

I) *Ahozko literatura:*

Manuel Lekuonaren *Gabon kantak* (1956) J. M. Satrustegiren *Luzaideko otoitz tipiak* (1964), Otsalarren *XVIII. mendeko Gabon kantak euskal literaturan* (1977), Gillermo Etxeberriaren *Bihar da Santa (y) Ageda* (1991), Joanes Etxeberriren beste eguberri koplak, edo eta *Iliadatik* harturik Aita Gaizka Barandiaranek eginiko XXIV kantuaren emaitza.

II) *Lirika zaharra:*

Erroldanen eresiarren inguruan Etxaitarrek eginiko lana (1960), Miranderen oharra Berterretxeren kantuaz (1961), M. Lekuonaren Mondragoe erre zuteneko kantu famatuaz iruzkina (1970), J. Gabilondok XVII mendeko lirika herrikoiaren sinbologiaz oretutako artikulu mamitsua (1984).

III) *Pastoralak, antzerkia:*

Aipagarri, batez ere, *Ibalan* izengoitiaz A. M. Labaienen argitaratutako lanak: *Euskal teatroa dala-ta* (1956), P. Barrutia Mondragoeko eskribauen *Gabonetako ikuskizuna* (1961), *Atzoko eta guarko teatroaz esamesak*

(1962). P. Urkizuk Jean Etxeberri (1986) eta Durangoko euskal jai eta antzerkiaren pizkundeaz (1990) azterketa zenbait.

IV) *Lirika modernoa eta bertsoaritza:*

J. M. Satrustegik hiru lan ditu aipagarri (eta horietatik *Nafarroako bertsoaria Donostian soldado*) (1964), Manuel Lekuonak Xenpelarri buruz lana (1986), eta Aita Akesolok Fernando Amezketarraren garaiko bertsoaritzaz (1969). Lirika modernoaren arloan aipatzekoak Salvatore Mitxelenaren *Lirikoak eta Arantzazu* (1948) eta Luis M. Mujikaren *Baliabide literario batzuk Orixeren poetikan* (1990).

V) *Testuen azterketak eta literatura orokorki:*

Atal honetan, batez ere, hurrengoak nabarmen: G. Arestiren lan berezia euskal poesiz (1960), L. Mitxelenaren *Bigarrego Adabakiak* (1984), J. San Martinen *Euskal-literaturaren beste arpegiaz* (1977). Literatura orokorrari dagokioenez kontsideratzekoak L. Mitxelenaren *Asaba zaarren baratza* (1960), Haritschelharren *K. Mitxelena euskal literaturaren aztertzaile* (1987) eta Angel Lertxundiren *Egarri literarioak* (1987). Bestalde, euskal autore andana handia izan da aztertua liburukietan kritika eta erreseinen alde nabarrean. Kritiko ohikoenak: L. Mitxelena, A. Irigarai, M. Lekuona, A. M. Labaien, Juan San Martin, L. Akesolo, N. Alzola Geredaiga eta J. M. Satrustegi. Autore kritikatuak, besteen artean, Axular, Mogel, Iturriaga, Orixe, Ulibarri, Piarres Lhande, P. Larzabal, Salvatore Mitxelena, G. Aresti, X. Gereñu, B. Atxaga izan dira.

VI) *Kanpoko lirika eta narratiba:*

Arlo hau, jeneralean, ez da asko garatu bigarren etapan, baina badira artikulatu-andana batzuk kanpoko literatura aztertuz, edo eta kanpoko idazleei buruz so arin bat emanez. Hala-nola narratiban: M. Lasak *L'homme revolté* delakoaz (1963), P. M. Zabaletak *Oesteko nobelak*, F. Krutwig *Klasikoak. etorkizunari begira* (1986). Poesiaren arloan Tx. Peillenek *Akademismu ezilkorra* (1958), Ibon Sarasolak *Pablo Nerudaren poema baten itzulpen polemikoa* (1973), G. Markuletak *Juan Luis Paneroren poema bat. Saio estilistikoa* (1991).

b) *Sorkuntza:*

Epigrafe honen azpian euskaraz sorturiko testuak sartzen ditugu, eta bere adierazpena, testu zahar eta garaikoetara hedatzen da, eta, orobat, poesia, ipuin, kontakizun eta narraziogintzara —eleberrira, bereziki—,

antzerki historikoa eta modernoa —eta bertsolaritza— ahantzi gabe. Hurbilagotik ikusita, nabarmen dira hurrengoak:

I) *Testu zahar eta garaikoak:*

L. Mitxelenaren *Sarako Joanes Etxeberriren "Euskal-Herriko gazteari"* (1965), P. Urkizuren *C. A. F. Mahez-en kanta eta bertso bilduma, Berlin, 1857* (1986), J. M. Satrustegiren *Aresti eta Tauerren arteko harremanak* (1984), Idem *Jon Mirande euskaltzale* (1985).

II) *Poesia:*

Esan beharra dago *EGAN* gertatu zela, aski goiz, gerora S. Onaidiaren eskutik azalduriko zen *Olerti* aldizkaria bezala, egun ezagun dugun poeta askoren eskaparate. Izen-zerranda handia sar daiteke hemen: Gaztelu, J. M. Lekuona, Mirande, Aresti, Iratzeder, N. Etxaniz, Otsalar, Eusebio Erkiaga, Markue, M. Lasa, B. Gandiaga, Luis M. Mujika, eta abar.

*EGAN*en orrietan euskal poesia modernoak ildo berria eginiko urratsak atzeman daitezke eroso, hala nola, poslizardianimoa, sinbolismoa, post-sinbolismoa, poesia soziala, poesia erdisurrealista, errealismoari loturikoa sorketa poetikoa, eta abar. Euskal poesia modernoaren azterketa egiteko, bada, derrigorrezkoa da, nolabait, aldizkari honen orriak aztertzea.

III) *Ipuin eta kontakizunak:*

Ipuin-andana handia, euskal mitologiari atxikitakoa, eta bestelakoa, bertan, hau da, herriaren ahotik jaso eta autore zehatzek sorturikoak (azken hauetan aipagarri Mirande, Aresti, Bitaño, E. Erkiaga, Julen Azpeitia, X. Gereñu, M. Asun Landa, B. Atxaga, J. M. Zabaleta...). Herriaren altzotik hartuta, berriz, ipuin anitz. Bitaño, J. M. Satrustegi eta Juan San Martinen ardurari esker.

IV) *Narratiba:*

Kontakizun laburrari —eta egungo joera edo korronteei loturik— izen eta lan asko, han-hemen. Honela, Mirande, F. Krutwig, Txillardegia, Tx. Peillen, X. Kintana, Arbelbide, Seve Calleja idazleen lanak. Gehienetan hedadura laburrekoak dira, baina adierazgarriak euskal narratibaren azken norabideak ezagutzeko.

V) *Antzerkia eta bertsolaritza:*

Sail honetan aipatzekoak Jon Etxaide, A. Zubikaria, A. M. Labaien (*Galtzaundi*, 1961), G. Aresti (*Mugalde herrian eginikako tobera*, 1961,

...*Eta gure heriotzeko orduan*, 1964), P. Larzabal (*Sarako lorea eta Mugari tiro*, besteen artean), S. Garmendia, X. Gereñu eta D. Landart. Izen horiek ikusita erraz ateratzen da *EGAN* present egon dela teatro berriaren berpizkunderan. Bertsolaritzak ez du esparru berezirik izan aldizkarian, baina zokoraturik edo ezkutuan zegoen bertso-lan zenbaitek argia ikusi du bere orrietan. Adibidez, Toribio Etxeberriari Juan San Martinen eskutik jasotakoak. Orobat, P. Urkizuri esker azalduriko *Bertso-paperak* (1975).

c) Itzulpenak

Beste toki batean adierazi dugunez, nahiz itzulpenen kopurua ez izan hain zabala, nabarra da, gaztelaniarekin batera, galiziera, katalanera, ingelesa, frantsesa, alemaniera eta bestetariko hizkuntzetatik irakurza-
tiak gurera itzulita azaltzen direlako. Ikus dezagun itzulpen zenbait. *Gaztelaniatik*: Calderón de la Barca, Campoamor, Juan Ramón Jiménez, Blas de Otero, Unamunoren poesiak N. Etxaniz, G. Aresti eta L. Akesolo idazleen eskutik. Narrazioan, Pio Barojaren *Mari Beltxa* Ayalderen eskutik, J. R. Jiménezen *Bideko lorea* B. Ametzagak, Pelay Orozcoren *Aitona ta biloba* Bozas-Urrutiak. *Frantsesetik*: Prosper Meriméeren *Lapur ongilea* Dunixik, Descartesen *Ikasbideari buruzko itzaldia* B. Ametzagak, Maritain Raïssaren *Hazi onaren karrika estua* J. Azpetiak. *Ingelesetik*: Oscar Wilderen *Erraldoi berekoia* Elizalde, Bruce Marshallen *Aita Smith eta andereño komunista* M. Lekuonak, Edgar Allan Poeren *Upel bethe amontillado* J. Mirandek. *Italieratik*: Boccaccioren *Nire eraztunak* B. Ametzagak, G. Guareschiren *Rodanes* Bozas-Urrutiak, C. Manzoniaren *Hamalagarren afaldiarra* Pello Zabaletak. *Antzerkia*: Aipagarrienak M. Pedroloren *Gizonak eta ez* S. Garmendiak, Ioneskoren *Neskatilla ezkongai* A. M. Labaienek, Arturo Campiónen *Pedro Mari* J. Etxaidek. Beste hizkuntzetatik R. Tagore eta Henrik Ibsenen idazlan zenbait.

d) Hizkuntza

Egia esan, hikuntzari (euskararen historia barne) dagokion guztia aski murrizt azaltzen da *EGAN*en. Linguistika, eta euskaralogiari zehazkiago, zegokiona askoz zabalago azaltzen etorri zen gaztelaniaz *Euskalerriarren Adiskideen Buletinean*, Mitxelena handiaren eskutik, eta, orobat, *ASJU* aldizkarian modu luze eta sakonago batean. Dena den, gure aldizkarian hizkuntzaren historiarekin loturiko albiste eta apunte estimagarri anitz azaldu da, atsotitzen, euskararen etorkizuna, batasuna eta olerki batzuen itzulera inguruan; ikus L. Mitxelenaren linguistikaz (eta bere bere omenetan) 1987 urtean argitaraturiko ale berezia. Orobat aipatze-

koak dira dialektologiari, fonetika, lexikoa, morfologia, onomastika, toponimia, sintaxia eta gisakoei buruz idatziriko artikulua eta artikuluskak. Aipatzekotan hurrengoak: A. Villasanteren *Oñatiko euskera* (1968), X. Bidegainen *Mitxelena eta dialektologiaz* (1987), F. Krutwigen *Hirur hitzaldi eta izkribu bat* (1986), J. San Martinen *Mitxelena lexikologoa* (1987), K. Ajuriaren *Axularren "Gero". Adjetibo posesiboen azterketa* (1970), A. Zubikarainen *Ondarroa* (1982), E. Erkiagaren *Requiem Altuberen arauai* (1975), A. M. Labaienen *Oñatiko eusko-ikaskuntzaren batzarra eta euskaltzaindia* (1968), Etxaitarren *Hiri eta toki-izen batzuen euskal-izendegia* (1961).

d) Adabakiak

Adabakiak deituriko atala dugu aldizkariko zabal eta nabarrena, bere baitan tipologia anitzeko artikulua eta artikuluskak argitaratu baitira. Atal honetan, batez ere, A. Irigarai eta Juan San Martinen lanak nabarmen, N. Alzola Gerediagarenak aiantzi gabe. Atal hau, dudarik gabe, *EGAN*en ataria bilakatu da zenbaki askotan. Bertan, subsail bezala, albiste oso hurbil eta zehatzak, egungotasunari biziki atxikiak, eman dira urte anitzetan. Atal honetan hurrengo deiturak: *Berriketan*, *Emakumeak*, *Galderantzunak*, *Gastronomia*, *Munduz-mundukoa*, *Nahas-mahas* (*Orotari-koak*), *Nekrologiak*, *Pintura*, *musika eta artea*, *Sariketak*.

Aski da sail bakoitza ikustea miszelanea horiek era guztitakoak, nabarrak direla ohartzeko. Ikus dezagun hurbilgotik sail bakoitza:

- 1) *Berriketan*: Bertan Escudero maisua, P. Baroja, Orixe, Plazido Mujika eta Norbert Tauer pertsonaiekin elkarrizketak, gehienak, *Adiskide-berri* bezala izenpetuak.
- 2) *Emakumeak*: Emakumeen inguruko albisteak, garai hartan oraindik zokoratua zegoen arazoari bere garrantzia eman nahiaz.
- 3) *Galderantzunak*: Banaketa anitza sail honetan; besteen artean, Miranderen olerkiez, surrealismoaz, Manuel Maria Antia idazleaz, marxismoaz, Donostiako Santo Tomasetako feriaz, Juan Ramón Jiménezei buruzko zehaztapenak.
- 4) *Gastronomia*: A. Arrue jaunak —L. Mitxelena eta A. Irigaraiekin *EGAN*en erredakzio-buru izanak— eraman zuen urtetan sail honen ardura; Arrueren sukaldari-ezagutzak entzunak dira euskaldunon artean; egun hainbesteko indarra duen sukaldari inguruko kulturaren hasimasiak modu etengabez gure aldizkarian atzematea adierazgarri gertatzen da. Arruek *Jan-edanak* izenpean argitaratu zituen, 1954 urtetik 1975 urte arte, sukaldaritzarekin atxikiriko albiste gehienak. Beste

- autoreak J. M. Busca Isusi eta Juan San Martin (*Zenbat ohar Eibartarren gastronomiaz*, 1986 urtean).
- 5) *Munduz-mundukoa*: Izenburuak ongi isladatzen duenez, mundu osoko albisteen eskaparatea eskaintzen zen bertan. Idazten zutenen artean aipagarri: A. Irigoien, N. Tauer txekiarra, A. M. Labaien, Tx. Peillen, G. Aresti. Gaiak anitzak ziren: Paris eta Bilboko albistek, Tauerrek Pragako berriak, Euskaltzaindiaren inguruko gertakariak, European eta penintsulan zehar (Valentzian, Sevillan) emaniko jazoera zenbait, eta abar.
  - 6) *Nahas-mahas (Orotarikoak)*: Hau dugu, zalantzarik gabe, sailetan ugariena. Gaien ardura *Apat-Etxebarne* (A. Irigarai), M. Lekuona, N. Alzola Gerdiaga eta Juan San Martinen esku geratu zen, batez ere, eta azken honek, batez ere, 1980 urtea ezkeroztiko ardura nagusia zerman. Gaitza gertatzen da gai guztietara hurbiltzea, baina batzuk aipatzekotan hurrengoak kontuan edukitzekoak: Euskal idazleen ingurukoak (Huarte, Orixe, Txillardeg...), Europako hizkuntza batzuen arazoak, idazleen erantzunak (Txillardegik), Erlijioari buruzkoak (Aita Santuen agiriak, Vatikanoko II Batzar Nagusia...), kongresu eta batzar berezien jardunaldiak, toponimia, euskara batua, kaletar literatura, gure hizkuntzarekin loturiko beste gaiak, idazleen batzar eta harremanak, beste literatura esparrukoak, sailean agerturiko liburu bereziei buruzko solasarteak, eta beste abar luzea.
  - 7) *Nekrologiak*: *EGAN* aldizkaria zintzoa izan da euskal idazle askoren hilosteko oroimena eskaintzen. Hurrengo idazleen nekrologia aipa dezakegu: Aita Donostia, Eduardo Mokoroa (musikaria), Luis Martín Santos, A. Ibiñagabeitia, G. Aresti, A. Arrue, I. Fagoaga, L. Dassance, Zaitegi, J. Irizar, Labeguerie (kantaria), eta abarrena. Nekrologileen artean L. Mitxelena, Juan San Martin eta *Apar-Etxebarne* nagusi.
  - 8) *Pintura, musika, artea*: Bertan A. M. Labaien, M. Lekuona, N. Alzola, F. Krutwig eta Juan San Martinen lanak pintore (Utrillo, P. Cézanne), erromanikoa Gipuzkoan, Strawinsky, Beobide eskultorea, egungo euskal pintura, inpresionismoa eta antzeko gaiak.
  - 9) *Sariketak*: *EGANek*, orobat, bere orriak eskaini zizkion euskal irakurleari, urtez-urte, esparru desberdinetan euskaraz aurkeztzen ziren sariketa-aukera luzatuz; 1954 urteko Oargiren euskal-sariketaz hasi eta 1967 urteko Toribio Alzaga antzerki sariaren berri ematen zaigu, Tx. Agirre eleberrri, Lizardi poesia, Xenpelar bertsolari-saria arte (beste tipiagoak ahantzi gabe) albiste eman zen. Maiz, saritutako lanen berria ere plazaratzen da.

e) *Liburuen kritikak eta erreseinak*

L. Mitxelena zinemaren arloan hainbat filmari eginiko kritikak ondoan, meritagarriak *EGANek* euskararen eremuan argitaratzen zen edotarikolibururi eskainitako erreseinak eta kritikak. Sail horretan idazle asko ageri da liburuen kritikagintzan (Irigarai, L. Mitxelena, A. Villasante, N. Alzola Gerediaga), baina, batez ere, L. Mitxelena eta Juan San Martinen lumak nagusien; azken bi idazlean kritika-saio andana handia atera du aldizkariak. Nahiz gehienak, bi edo hiru orriko erreseinak izan, aski hurbiletik jarraitu zuen *EGANek* garaiko bibliografia.

L. Mitxelena eginiko kritika-lanak —beste arlokoak bezala— birrargitaratuta daude Euskal Klasikoen sortan. *EGAN* gertatzen da, bada, gaur erreteriar hizkuntzalararen euskaraz eginiko saioen iturburu nagusi. Dударik gabe, *EGAN* derrigorrezkoa bihurtzen da XX mendeko euskal bibliografiari so astitsu bat emateko orduan. Euskal poesian, eta, bereziki, narratiba modernoan emaniko kritika urratsak bertan atzeman daitezke, X. Gereñu, B. Atxaga, A. Urretabizkaia, A. Lertxundiren zenbait obraren kasuan bezala. Horietaz gain, aipatzekoa da aportazio berezi zenbait: N. Alzolaren *EGAN-en bibliografia* (1958) eta, *Euskal-bibliografiarako obrak. Otaegi Klaudio* (1957). Juan San Martinek, zehazki, urtealdi batzuetan argitaraturiko liburu-multzoari hurbileko segida eskaini zion (adibidez, 1969, 1970, 1971, 1972, 1974, 1975 urtekoei).

EGAN aldizkari literarioan 1953-1991 urte artean argitaraturiko produzio zabaleren ikuspegia eman ondoren, ezin utzi albora autore zenbaitekan zuen partaidetza nagusia. Batzuk (hala nola, A. Irigarai, L. Mitxelena, J. San Martin...) etengabe aipatzekoak dira; baina ezin ahantzi M. Lekuona, F. Krutwig, G. Aresti, J. Mirande gisako idazleak ere (nahiz eta azken hau gehiago lanen garrantzia aldetik, ugaritasunetik baino).

Goian, anitzetan, azaldu dugu autore horien garrantzia. Hiru aipatuko genituzke bereziki hemen, hots, A. Irigarai, L. Mitxelena eta J. San Martin. Hiru gizon horien parteidetzarik gabe *EGAN* askoz murriztagoa izanen zen. Eman dezagun zehaztapen zenbait.

- 1) *A. Irigarai (Apat-Etxebarne)*: *EGAN*en zuzendaritzakoa izan zen urtean. Idazle nafarrak ardura bereziz idatzi zuen *Nahas-Mahas* sailean, eta bere lumatik lan zehatzak atera ziren euskal literaturaz, aintzina-ko idazle batzuez, euskal literaturaz, euskararen egoeraz Nafarroan, Huarte medikuaz, idazle berezi batzuen bizitza elkarriketa bidez, eta abar.
- 2) *L. Mitxelena*: Mitxelena hizkuntzalarirarentzat *EGAN* aldizkaria urte luzetan euskal idazkigintzaren leiho paregabe gertatu zen. Mitxelena

filologoak, ia produzio gehiena gaztelaniaz egin bazuen ere, euskarari loturiko lana —askoek uste izan duten baino nabar eta hedatuagoa— gure aldizkarian eman zen maisuki. Bere lanetan aipagarri euskal literatura klasiko eta gaurkoaren ingurukoak, idazle zehatzei loturiko adierazpenak, Euskaltzaindiarenak, euskal liburu-andana luze baten kritika eta erreseinak, noizbehinkako ohar linguistikoak, eta, bereziki, urtez-urte errenderiarrak ikusten zituen filma anitzen komentario argiak. Mitxelenaren maisutza *EGAN*go orrietan nabarmen geratu da.

- 3) *Juan San Martin*: Bere arduraz atera zen *EGAN*, batez ere, 1983etik 1989 artekoa. Eibartar idazleak beti egin du *EGAN*en lan gaitza, gauza nabar eta puntaletara hedatuz. Bere partaidetza pintura eta artea, etnologia, literatura kondaira, liburuen erreseina eta euskararen mundu nabarrera zabaldu da, eta hartan dihardu oraindik ere. Bere partaidetza 1960 urtean hasi zen. Villasante, N. Alzola Gerediaga, Txillardegi, I. Sarasola, P. Lafitte, G. Aresti eta egungo autore batzuen hurbileko segida aurki dezakegu, bestalde, berari esker. *Otsalar* poetarentzat, gainera, *EGAN* literatur lanen eskaparate eta baratze gertatu da.

Hona arte, bada, *EGAN* aldizkariaren lehen aldia (1948-1953) eta bigarrena (1953-1991) behatuz gero atzeman daitekeen zertzalada historiko zenbait. Guk ekarririko datuetatik erraz ateratzen da frankismo gotorren lehen aldian argitaraturiko aldizkariak bizi luzea eta oparoa izan duela. Euskal literaturaren gerra-osteko esperientzia, eta ondorengo bigarren berpizkundea —euskara batuaren aldaketari atxikia, bestalde— guren aldizkariarekin lotzen da. L. Mitxelenaren euskal produzio —ia guttia— *EGAN*en eman zen, eta beste idazle anitzek —A. Irigarai, A. Arrue, N. Alzola Gerediaga, Juan San Martinek, eta apalago M. Lekuona, Jon Mirande eta G. Arestik— bertan aurkitu zuen plataforma egokia gure hizkuntzaren ortuan luma zorroztu eta garatzeko.

EGAN lehen aldiz argitaratu zeneko berrogei eta hamar urteak 1998an osatu direlarik, ezin dezakegu ahanztz urtehurren honetan aldizkaria erazten eta garatzen hainbeste idazlek ezarri duen ardura zintzoa. Gure asmoa, gerora ere, *EGAN*ek sendo eta bizkor jarrai dezala da, euskararen esparruko joera guztiei irekia, azterketa literario ongi osatuen lehio, sorkuntza-bide (poesian, narrazioan, antzerkian) eta argitalpuntu gerta dadin.

Luis Mari MUJICA